

Středověké kláštery v Hradci Králové – stav výzkumu a jeho další perspektivy 1)

Medieval Monasteries in Hradec Králové – Current State of Research and Further Perspectives

Hradec Králové was a very important Czech town in the Middle Ages. This status is confirmed by the large number of monasteries located within the town and, in particular, in its outskirts. Written sources mention a Minorite monastery, a Dominican monastery and a monastery of the Teutonic Knights as early as the first half of the 13th century. A Dominican convent was established in the second half of the 13th century at the latest. All these religious institutions ceased to exist in the Hussite period and what remained of them was obliterated by the construction of a fortress in the final third of the 18th century. Archaeological studies of these buildings have, therefore, been confined to written records, old maps and plans from the 18th century and, in particular, vedutas of the town from the 17th–18th centuries and sparse archaeological finds and terrain observations made during the redevelopment of the town from the late 19th century onwards. Further, analysis of stone architectural elements from the Hradec museum may well yield new information. Apart from older discoveries, these include finds made over the last five years, in the course of earthwork and building work on a 16th century town wall. This wall contains a great deal of building material from religious buildings pulled down during the Hussite period.

Klíčová slova/keywords

Hradec Králové – středověk/Middle Ages – kláštery/Monasteries – architektonické prvky/architectural elements – gotika/Gothic period

1) Studie je jedním z výstupů projektu „Sídlní aglomerace Hradce Králové od počátku slovanského osídlení do doby předhusitské“, č. 404/04/0846, Grantová agentura České republiky.

Součástí středověkých měst byly i stavby a areály náležející řeholním komunitám. Výjimkou nebyl ani Hradec Králové, jedno z nejvýznamnějších měst českých zemí vrcholného středověku. Počtem čtyř řeholních domů, které zde tvořily jeden z důležitých prvků struktury města i předměstí, se řadil na přední místo hned za Prahu. Ve vlastním městě to byl klášter minoritů, bezprostředně za Pražskou bránou na okraji Pražského předměstí se rozkládal klášter dominikánů, polohu na předměstí severně od města zaujala komenda řádu německých rytířů a západně od města na Pražském předměstí to byl klášter dominikánek (viz obr. 1 a 2). Poznání počátků, vývoje a konkrétní podoby hradeckých klášterních staveb je ovšem v případě Hradce Králové značně ztíženo okolností, že do současné doby se fyzicky nedochoval ani jeden ze čtyř doložených klášterů. Všechny kláštery i naprostá většina ostatních církevních staveb (kostelů na předměstích) zanikly v průběhu husitského období, ty části bývalých klášterních areálů, které přečkaly výbuch husitské revoluce, byly zbořeny při stavbě barokní bastionové pevnosti po roce 1766.

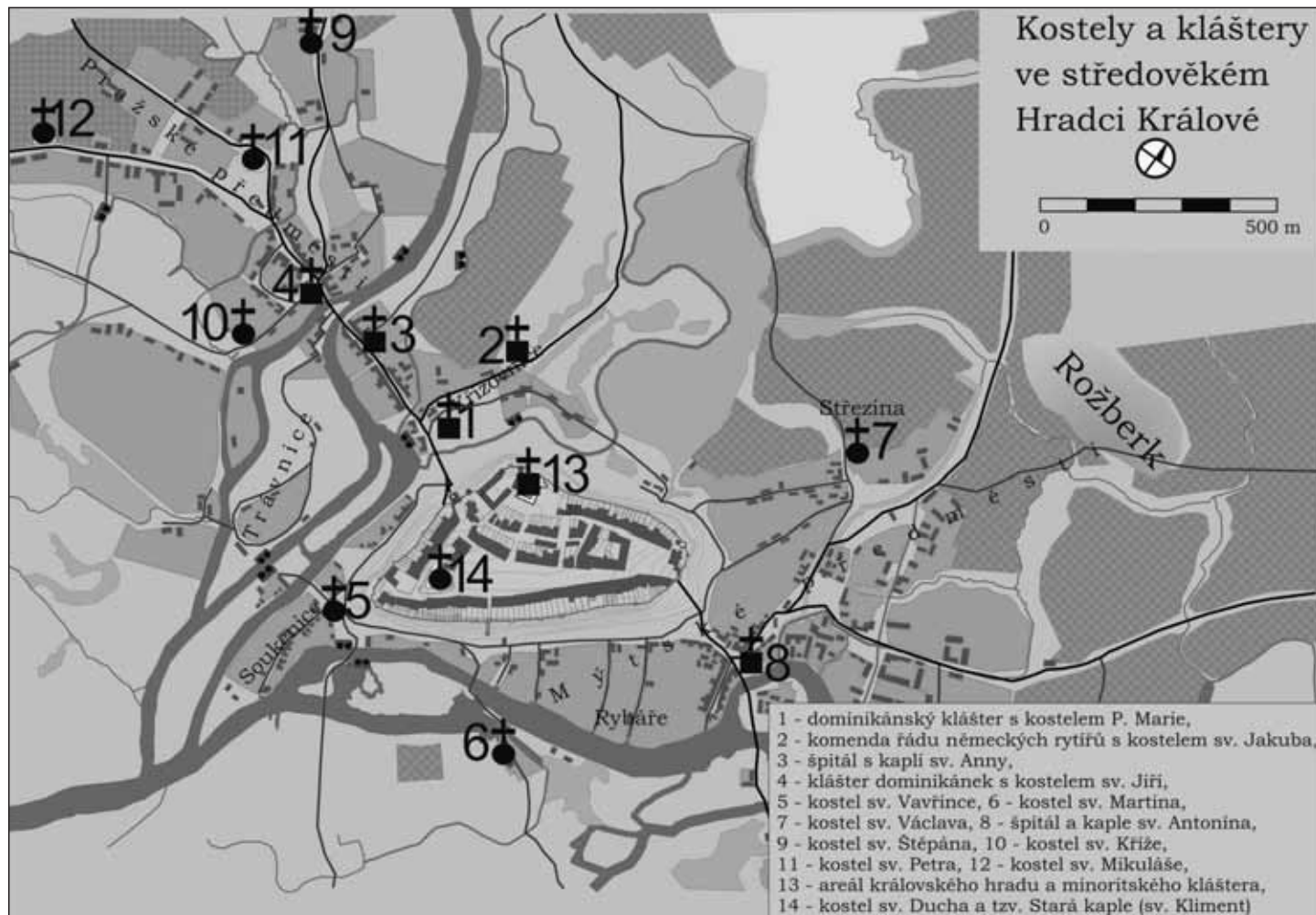
2) Nejlépe je díky nejnovějším pracím V. Hrubého (2002), H. Dářové (2002), L. Mazancové (2005) i výsledkům nejnovějšího stavebně historického průzkumu zpracována problematika vzniku a vývoje hlavního hradeckého městského chrámu sv. Ducha.

Nový zájem badatelů o problematiku vzniku a vývoje církevní organizace na Hradecku (souhrnně např. Šůla 2005) v posledních letech 2), četné opakované nálezy souborů druhotně použitých architektonických prvků v pozdně středověkých městských hradbách, které pocházejí ze starších, zřejmě církevních staveb (poslední publikované zhodnocení viz Slavík – Sommer 2001; nejnověji Kovář a kol. 2008), i zvýšené současné stavební aktivity na hradeckých předměstích a s tím spojené záchranné archeologické výzkumy znovu téma hradeckých předměstských církevních staveb včetně klášterních otevírají. Cílem příspěvku je tuto problematiku stručně shrnout, její řešení je však věci dalšího studia v rámci jednotlivých oborů (historie, archeologie, stavební historie) i vzájemně se doplňujícího multidisciplinárního bádání.

Všechny nám známé hradecké církevní stavby včetně klášterních jsou zmiňovány v písemných pramenech 13., především však 14.–15. století. Pro starší období to je například známá závěť královského číšníka Zbraslava z let 1238–1241, kde se připomíná přítomnost minoritů a dominikánů v Hradci Králové (např. Žemlička 1983, 120). Hlavními prameny pro pozdější předhusitské období jsou rejstřík desátků a především jednotlivé záznamy Libri confirmationum a Libri erectionum (zmínky shrnul Kurka 1914, 407–418). Množství údajů hlavně topografického charakteru obsahuje též dochovaný zlomek berního rejstříku z let 1390–1403 a případně tzv. Kniha zádušních odkazů z let 1410–1411, uvádějící zápisy od roku 1310 (edice viz Bělina 1973, 1981).

3) Za zpřístupnění děkujeme kolegovi Mgr. J. Jaklovi z historického oddělení Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Kromě písemných pramenů lze při studiu hradeckých církevních staveb využít pramenů ikonografických (viz souhrnně Doubrava 1971), z nichž nejstarší ovšem vznikly téměř 200 let po zániku hradeckých klášterů. Největší význam mají dvě Willenbergovy veduty Hradce Králové včetně podstatné části Pražského předměstí z období 1600–1602, kde je zobrazen kostel sv. Jakuba, který před husitskou revolucí souvisel s komendou řádu německých rytířů (obr. 3). Neméně významné je i vyobrazení města Hradce od jihu na desce varhan z chrámu sv. Ducha z roku 1638 3), kde severozápadně od města, zhruba v místech bývalého dominikánského kláštera, je zakreslena vysoká stavba připomínající závěr gotického kostela s vysokými okny (obr. 4). Není ovšem jasné, jde-li skutečně o církevní stavbu. Třetím nejdůležitějším vyobrazením je Wernerova veduta Hradce Králové z roku 1740, zobrazující město od severu. Zachycuje především areál bývalého městského hradu a sousedního minoritského kláštera. Dalším významným pramenem jsou historické mapy a plány Hradce Králové a jeho částí. Nejstarší je tzv. Capiho plán zobrazující Hradec Králové v roce 1640 (Richter – Semotanová 1998, mapový list č. 2, mapa č. 4). Daleko přesnější je o sto let mladší tzv. Klierův plán z roku 1745 a tzv. Pierkerův plán z roku 1756 (tamtéž, mapový list č. 3, mapy č. 5 a 6). Zobrazují velmi přesné říční síť, rozmístění zástavby a polohy církevních staveb včetně vyznačení hřbitovů s popisem v legendě. Nezastupitelné místo mají mapy a plány Hradce Králové, které přímo souvisejí s výstavbou bastionové pevnosti po roce 1766. Kromě tzv. Pavlovského plánu z let 1766–68 (tamtéž, mapový list č. 5, mapa č. 9) je to řada raportních plánů zobrazujících postup zemních prací v jednotlivých letech (SOKA HK, i. č. 5037–5041 z let 1767–1774). V rámci těchto prací byly v okruhu přibližně 1 km od jádra města postupně zbořeny všechny stavby na předměstích včetně kostelů, Labe a Orlice převedeny do jiných koryt a vyhloubením záplavových kotlin zcela změněna niveleta terénu. Mimo celkové plány se dochovaly i různé výkresy zachycující demolicí a terénní práce v menších úsecích. Zvláště cenný je plán zástavby na místě pozdější vojenské nemocnice východně od areálu bývalého hradu (SOKA HK, i. č. 5022 z roku 1787; obr. 5). Hradeckými církevními stavbami včetně klášterů se zabývali podrobně již nejstarší historiografové města K. J. Biener von Bienenberg a František Švenda (Bienenberg 1780; Švenda 1799), kteří měli k dispozici dnes již torzovitě zachované či neexistující písemnosti (berní rejstřík z let 1390–1403, knihu zádušních odkazů, zápisy městských knih). Především K. J. Biener von Bienenberg ve svém díle uvedl informace, na jejichž základě lze polohu zaniklých klášterů lokalizovat, neboť jako vrchní inženýr stavby královéhradecké pevnosti viděl demolicí církevních staveb,

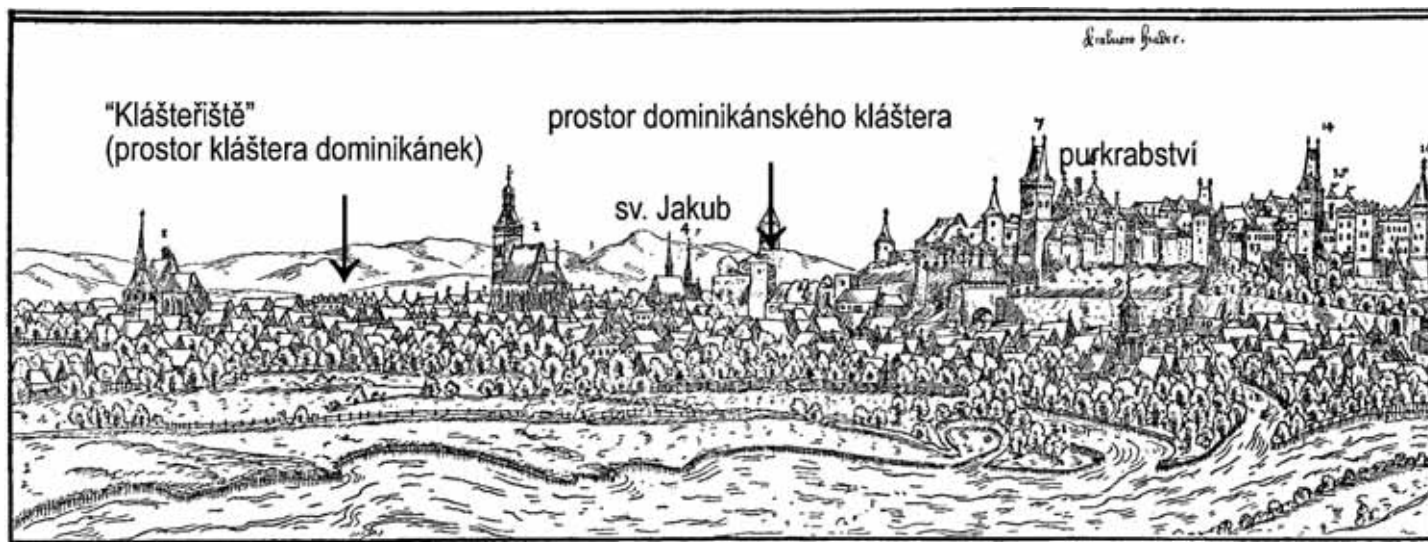

Obr. 1
Rekonstrukční mapa Hradce Králové
kolem roku 1400. Čísly označeny
existující církevní stavby.

Obr. 2
Zákres předhusitských církevních
staveb do současného plánu města.

kteří přečkaly husitskou revoluci (např. sv. Jakub při bývalé komendě řádu německých rytířů). V několika případech také v průběhu zemních prací při stavbě pevnosti v terénu identifikoval možné zbytky starších církevních staveb zaniklých již v době husitské (dominiánský klášter s kostelem Panny Marie atd.).

Obr. 3
Willenbergova veduta Pražského
předměstí od jihozápadu. Vyznačena
místa původních klášterišť (podklad:
Doubrava 1971, bez paginace).

4) Bohužel se nepodařilo vydat díl
třetí – rejstříky, seznamy literatury
a pramenů, a tím nelze toto velké
množství dat, rozptýlených
ve všech svazcích,
efektivně využít.

Množství nových archeologických nálezů movité i nemovité povahy i terénních pozorování přinesla likvidace pevnosti v letech 1884, respektive 1894–1929. Jednak byly zpětně rozváženy pevnostní valy a zasypávány zátopové kotliny, ale především probíhala výstavba nových domů v prostoru bývalých středověkých hradeckých předměstí. Tak došlo k odkrytí relikvů kostela sv. Jakuba se špitálem a komendou rádu německých rytířů, kláštera dominikánů s kostelem Panny Marie i nálezů souvisejících s klášteřem dominikánek či minoritským klášteřem. Stavební a výkopové práce sledoval tehdejší ředitel městských úřadů, dlouholetý ředitel hradeckého muzea, regionální historik a archeolog Ludvík Domečka spolu s muzejním kustodem Františkem Žaloudkem. Po jejich smrti ve druhé polovině 30. let na čas ustal archeologický výzkum, naštěstí však v této době byla hlavní fáze nové výstavby v Hradci Králové ukončena. Nové poznatky přinesl archeologický výzkum městského jádra v 60.–70. letech 20. století vedený M. Richterm a V. Vokolkem. Dosavadní poznatky o vývoji města tyto badatelé shrnuli v monografii (Richter – Vokolek 1995), M. Richter je také autorem hesel věnovaných hradeckým klášterům i v nedávno vydané encyklopedii (Vlček – Sommer – Foltýn 1997). Z historiků lze připomenout záslužné studie a prameně edice P. Běliny, které se danou problematikou zabývají (zejména Bělina 1973; 1981). Nejnovější dvoudílné (čtyřsvazkové) zpracování dějin města včetně údajů o hradeckých klášterech a dalších církevních stavbách pochází z pera J. Mikulky (1994–1997). **4)**

Problematiku vzniku a vývoje hradeckých klášterů nelze oddělit od otázek spojených s počátky města Hradce Králové (souhrnně naposledy např. Bláha – Sigl 2005). V severozápadní části slovanského hradiště, jehož opevnění obepínalo nejpozději od 10. století celý obvod třináctihektarového hradeckého návrší, vznikla v 11. století samostatně opevněná akropole o rozsahu asi 1 ha, sloužící jako sídlo kastelána a dalších úředníků přemyslovské hradecké správy. Součástí akropole byl i hradecký kostel zasvěcený zřejmě sv. Janu Křtiteli. Na zbývající ploše hradiška máme již k roku 1225 písemně doloženou existenci vrcholně středověkého města. Samotná akropole se zčásti přetvořila na královský městský hrad, v její východní části při původním hradeckém kostele založili před rokem 1240 klášter minoritů.

První zmínka o přítomnosti minoritů ve městě pochází ze závěti královského číšníka Zbraslava z roku 1238. Roku 1241 se v klášteře zdržoval král Václav I., z čehož lze usuzovat, že řeholní dům již v nějaké byť třeba provizorní fázi existoval. Klášter zanikající hned na počátku husitské revoluce roku 1419 se tradičně umísťuje do prostoru současné budovy bývalé vojenské nemocnice a sousední budovy bývalého biskupského semináře (knihovna lékařské fakulty), které se nacházejí v severní frontě západní části Dlouhé ulice. Tuto lokalizaci poprvé přináší ve svém díle K. J. Biener von Bienenberg a F. Švenda. Bienenberg uvádí, že jedna ze zdí kostela (ještě v jeho době) splyvala s hradební zdí (Bienenberg 1780, 76). Švenda připomíná, že při stavbě nemocnice byla zbořena hradební zeď s patrnými okny, která považoval za relikty klášterního kostela. Švenda dále upozornil na skutečnost, že při stavbě vojenské nemocnice nebyly nalezeny žádné hroby, které by bylo možné dát do souvislosti s klášterním hřbitovem (a dodejme, že i s případným hřbitovem okolo předpokládaného hradeckého kostela – viz Švenda 1799, 247). To však lze vysvětlit terénními změnami po zániku kláštera a zástavbou jeho areálu v pozdním středověku a raném novověku. Bienenberg o existenci hřbitova u kostela sv. Jana Křtitele nepochyboval (Bienenberg 1780, 76). Písemný doklad o pohřbívání v klášteře máme z roku 1402 (Kurka 1914, 415).

Pro lokalizaci klášterního areálu lze využít prameny ikonografické. Z vedut připadá v úvahu Wernerova z roku 1740, která však prostor hradu a předpokládaného minoritského kláštera zobrazuje poměrně schematicky a bez dalších detailů. Již M. Richter a V. Vokolek ve své práci (1995, 111–112) věnovali v této souvislosti pozornost výpovědi map a plánů. Na prvním místě je to Pierkerův plán města z roku 1756, kde je úsek horní městské hradby mezi kostelem Jana Nepomuckého (dnešní Městskou hudební síní) a domem velitele pevnosti (dnešním Klicperovým divadlem) označen jako „*alte closter mauern*“. Druhým významným plánem je zakres plánované budovy vojenské nemocnice do stávající zástavby (SOKA HK, i. č. 5022). Na městskou hradbu s nápadnými pravidelně rozmístěnými opěrnými pilíři je nalepena řada domků, které mohly vzniknout na zbytcích starších základů. Otázka datování této zástavby je však značně komplikovaná (Richter – Vokolek 1995, 113). Při nedávných opravách budovy knihovny lékařské fakulty bylo možné konstatovat, že část zdi přízemí její jižní fronty je zbudována z cihel gotického formátu. Blíže datování však není možné a v úvahu připadá i druhotné použití stavebního materiálu.

Vzhledem k využití prostoru bývalé pevnostní nemocnice armádou, případně policií až do současnosti nebyl dosud tento areál archeologicky prozkoumán a nelze tedy určit, do jaké míry a zdali vůbec se zde mohly možné relikty klášterních staveb dochovat.

Zatím nevyřešena zůstává souvislost areálu kláštera se sousedním prostorem městského hradu, který zanikl jen o málo později než klášter (1423). Karl Joseph Biener von Bieneberg uvádí, že klášterní kostel přímo přiléhá ke královskému hradu (Bieneberg 1780, 76). Jádru hradu je lokalizováno do míst dnešních čp. 90 a 230 (církvní základní škola). Východně od tohoto jádra vzniklo v renesanci dodnes dochované purkrabství, později začleněné do areálu biskupského semináře s kostelem sv. Jana Nepomuckého. Není jasné, zda toto purkrabství (nazývané též nový hrad) vzniklo na pozemcích patřících městskému hradu, anebo zda již zaujalo pozemky kláštera. Druhé možnosti by mohl nasvědčovat opakovaný zájem cirkve o využití tohoto území v době pobělohorské (např. Mikulka 1994, 56). Zde by bylo zapotřebí věnovat pozornost dochovaným raně novověkým písemným pramenům církevní proveniencí, které se k majetkovým poměrům v Hradci vztahují. Dosud také není zodpovězena ani zdaleka otázka, do jaké míry do sebe purkrabství a stavby semináře začlenily možné relikty gotických staveb. Bohužel zde nebylo v minulosti plně využito možností, které nabízel rekonstrukce purkrabství ve 30. a 80. letech 20. století, a ani nedávná rekonstrukce bývalého semináře pro potřeby lékařské knihovny. Především ve 30. letech byly rekonstrukční práce doprovázeny poměrně rozsáhlými zemními pracemi, při nichž byly odkryty relikty starších cihlových a opukových zdí. Stručné slovní popisy těchto nálezů, které (zejména na stránkách místního tisku) publikoval L. Domečka (souhrnné nejdostupnější Domečka 1933, 30–33), bez další dokumentace nelze vyhodnotit.

Novějším badáním zůstala rovněž blíže nepovšimnuta část gotického okénka zazděná do severního štítu purkrabství (**obr. 11**; k jeho významu nejnověji Kovář a kol. 2008, 23). Není jasné, zda se jedná o druhotně přemístěný prvek či o doklad reliktu starší stavby začleněné později do purkrabství (umístění neodpovídá dnešnímu rozvržení pater budovy). To může vyřešit v budoucnu například při opravě fasády stavebně historický průzkum.

Ludvík Domečka kladl do souvislosti s minoritským klášterem kamenné prvky nalezené v základech jezuitské koleje. Jedná se o hlavicí zdobenou révovými listy (**obr. 12**) a o část náhrobku s gotickým nápisem a částí obrysu lidské postavy (Domečka 1925b, 150–153). O původním umístění těchto prvků se můžeme však jen dohadovat a názor L. Domečky je spíše zpochybňován. S původním hradským kostelem zasvěceným zřejmě sv. Janu Křtiteli naopak asi skutečně souvisí zlomek šestiboké dlaždice vyšehradského typu se lvem, který byl v druhotné poloze nalezen v severní části parcely čp. 143 a 144 (Richter – Vokolek 1995, 112–113).

Obr. 4
Hradec Králové od jihu, výřez z obrazu původně na desce varhan z kostela sv. Ducha z roku 1638. Vyznačena blíže neurčená snad církevní stavba (relikt dominikánského kláštera?). Uloženo v Muzeu východních Čech v Hradci Králové.

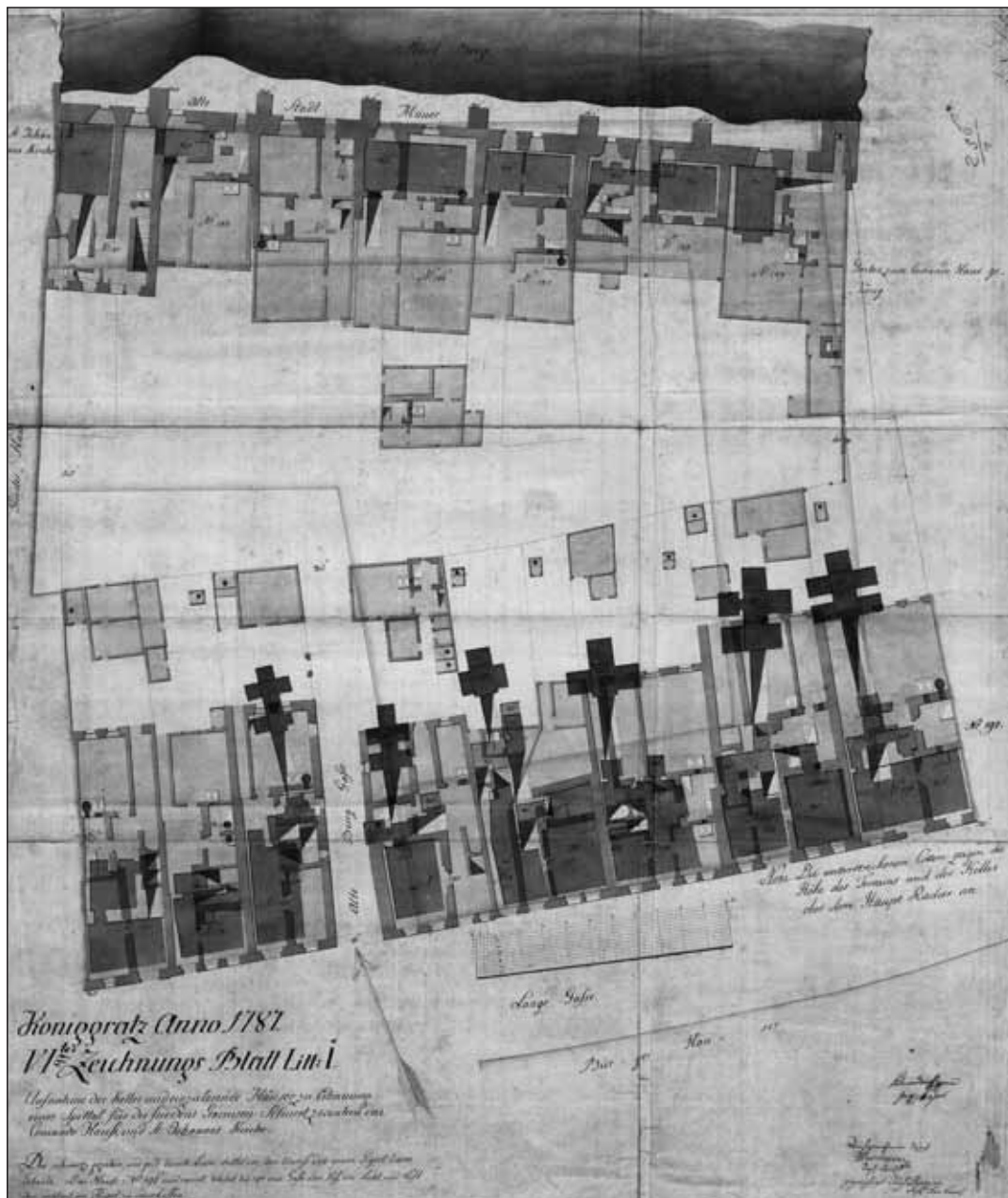

Ve stejné době jako minorité se v Hradci Králové usadili dominikáni. Areál jejich kláštera ležel již za hradbami města, avšak v jeho těsné blízkosti za Pražskou bránou, dle Bieneberga na břehu prvního labského ramene, částečně na prvním labském ostrově (na místě pozdějšího bastionu č. VII a regulovaného koryta Labe), vpravo od cesty na Prahu (Bieneberg 1780, 77). Dnes se zde nachází východní část bloku domů mezi Kotěrovou ulicí a třídou ČSA (čp. 627a, b, 847).

Za první doklad přítomnosti dominikánů ve městě lze považovat majetkový odkaz v již dříve uvedené Zbraslavové závěti. Jaromír Mikulka ve své práci uvádí, že nejstarší písemná zmínka o dominikánském klášteře v Hradci Králové se nachází v klášterní kronice v Kolině n. Rýnem k roku 1229 (Mikulka 1996, 24–25). Z roku 1406 je písemně doložena kaple sv. Kateřiny a oltář sv. Ludmily (Kurka 1914, 416–417). K zániku kláštera i kostela došlo již na počátku husitské revoluce v roce 1419. Místo původního kláštera bylo poničeno při stavbě pevnosti po roce 1766.

O podobě klášterního areálu není prakticky nic známo. Dosud jen málo povšimnuto zůstalo zobrazení velké stavby připomínající závěr kostela ležící někde v místech za Pražskou bránou; jedná se o část malby na desce varhan od sv. Ducha z roku 1638. V raném novověku stála údajně na místě kláštera socha sv. Jana Nepomuckého, přemístěná později na Plátenický rynek před Velkým náměstím. Tato socha je zaznamenána na některých předpevnostních mapách, ovšem její prostorová souvislost s klášterem není jistá (o klášteře souhrnně viz též Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 234–235).

Obr. 5
Plán zástavby v místech původního minoritského kláštera v prostoru pozdější vojenské nemocnice (dnes čp. 95). Uloženo ve Státním okresním archivu Hradec Králové, i. č. 5022/178.

S dominikánským klášterem lze spojit některé archeologické nálezy získané především na konci 18. a v první třetině 20. století. Při budování pevnostního bastionu č. VII po roce 1766 a s tím spojené úpravě pevnostního příkopu byl nalezen stavební materiál zdi (údajně krypty) a lidské kosti (Bienenberg 1780, 77). V roce 1923 byl v Kotěrově ulici staven dům sociální péče (čp. 627a, b). Při hloubení stavební jámy se podařilo odhalit tři sklepy orientované západ-východ, 1,8 m vysoké, 3,5 m široké, dále dlouhý sklep s orientací sever-jih, rozdělený na čtyři menší, a dvě zdi o síle 60 a 70 cm. Tyto stavby byly provedeny z cihel gotického formátu („buchet“ s otisky dětských rukou, nohou vepřů a psích tlap), sklepy dlážděny velkými a malými čtverhrannými dlaždicemi. Dále byly nalezeny dva (čtyři?) kusy klenebních žebek, dále kamenná pánev(?), kamenný mlýnek, zbytky pece dlážděné valouny. Z movitých nálezů jsou zmiňovány kuchyňský hák, jeden kuchyňský hrnec s ouškem, zdobený rýhami, nepolévaný, dva kahánky, zlomky keramiky, z toho jeden s vnitřní polevou (B. S. – L. Domečka – 1923, 2–3; Domečka 1925b, 152–154). Ludvík Domečka, který situaci interpretoval jako relikty klášterních sklepů, malé sklípky považoval za hrobky (prázdné), upozornil na skutečnost, že při stavbě sousedních čp. 410 a 402 nebyly žádné relikty kláštera (staveb) objeveny.

Čtyři kusy gotických žebek (datum nálezu uvedeno 1924) byly uloženy v lapidáriu Muzea východních Čech; tamtéž se dostaly i pánev, kamenný mlýnek, osm cihel a jedna dlaždice. V současné době však tyto předměty nelze přesně identifikovat.

V roce 1932 proběhla stavba sousedního domu p. Steinfelda (čp. 847 v Kotěrově ulici). Při stavbě byly v základech zjištěny dvě zdi orientované ve směru východ-západ, mezi nimi se údajně nacházela dlažba z keramických a pískovcových dlaždic. Z movitých nálezů jsou zmiňovány dva kusy gotických klenebních žebek; tato žebra spolu s jednou dlaždicí a cihlou (se značkou dvou luků obrácených k sobě pažbami) byla uložena v hradeckém muzeu, dnes jsou neidentifikovatelné (Anonym – L. Domečka – 1932, 5). Otázkou zůstává, nakolik tyto nálezy (snad s výjimkou architektonických detailů) skutečně souvisí s relikty kláštera. Lze předpokládat, že část z nich může náležet pozůstatkům případně mladší zástavby na místě klášterního areálu. Vývoj zdejší zástavby v době pohusitské zde však zatím nebyl sledován.

5) Na tomto místě pomijíme otázku vztahu řádu německých rytířů k hlavnímu městskému kostelu sv. Ducha (patronátní právo). O vzájemné souvislosti nepochybuje ve své studii L. Domečka (1935, 31) a H. Dářová (2002, 110–111), opatrně se k této otázce staví L. Mazancová (2005, 295).

Zřejmě kolem poloviny 13. století se v Hradci Králové usadili i příslušníci řádu německých rytířů. Areál jejich komendy ležel severně od města v Křížovnické ulici, na mírném návrší, na levém břehu labského ramene (od 16. století uváděn „Na Louce“; Tomek 1997, 34–35, 44, 61), špitál stával údajně severně od kostela; později zde vyrostl pevnostní ravelin č. 16 (Bienenberg 1780, 31, 32, pozn. 44, 77–78). Dnes se jedná o oblast ulice L. Štúra, severně od ulice Šimkovy, a o prostor sokolského stadionu (k čp. 777).

Nejstarší písemná zmínka o možné přítomnosti řádu ve městě pochází z roku 1251. Kolem areálu komendy zřejmě vznikla osada vybavená postranním právem, s vlastním rychtářem (doloženo 1364). Součástí komendy byl i špitál. Kostel sv. Jakuba, připomínaný spolu s komendou, sloužil jako farní pravděpodobně pro přilehlou oblast takzvané Křížovnické ulice. Určitou (ovšem jen relativní) vypovídací hodnotu o postavení kostela ve struktuře předměstského osídlení Hradce může mít doložená výše papežského desátku, která činila 9 gr., což je spolu se sv. Martinem nejméně z hradeckých předměstských kostelů (Kurka 1914, 412–414). Dušan Foltýn nejnověji upozornil na skutečnost, že hradecká komenda patřila k nejmenším (mimo komtura v ní žil jediný řeholník) a z hlediska funkce i architektonického řešení se nejednalo o klášter, ale o areál tvořený farním dvorem s obytnou budovou a samostatným objektem špitálu (Kovář a kol. 2008, 13). 5) Jednou z částí hospodářského zázemí komendy byl zřejmě mlýn (zv. Křížovnický), připomínaný ještě například roku 1617, definitivně zaniklý roku 1770 (Spiess 1897, 641, 655).

K zániku samotného kláštera a zřejmě i kostela došlo na počátku husitského období. V úvahu přichází rok 1423, kdy byla vypálena Křížovnická ulice, ovšem komenda ani kostel sv. Jakuba nejsou výslovně zmiňovány. S obnovou kostela bylo započato před rokem 1504 (L. Domečka nesprávně 1505), kdy byl vysvěcen hřbitov a hřbitovní kaple sv. Jana Křtitele (v literatuře též uváděno zasvěcení Božího těla). Kostel sv. Jakuba se stal hlavním městským hřbitovním kostelem, s čímž souvisí také zmínky o vydláždění cesty od města ke hřbitovu k roku 1510. V pohusitském období již není známá žádná zmínka o komendě (včetně kaple sv. Alžběty), byl však obnoven špitál. Okolní zástavba zanikla nejspíše v období třicetileté války, neboť mapy 18. století ukazují kostel se hřbitovem stojící samotě, bez vztahu k okolní zástavbě. V závěru 16. století je známá řada finančních darů na výstavbu či opravu kostela sv. Jakuba.

Po opravě roku 1580 byl kostel vypálen Švédy (1640) a znovu obnoven roku 1669, 1680 (zřejmě vystavěn částečně ze dřeva). V roce 1766 došlo k jeho definitivnímu zániku (včetně hřbitova), když předtím byl roku 1744 vypálen Prusy, a následně 1756 (v literatuře též údaj 1754) obnoven (stržena dřevěná loď, zůstal jen zděný presbytář jako kaple). Odhadní cena kostela při demolici roku 1766 činila 4000 zl. (souhrnně Domečka 1935, 29–34). Množství náhrobních kamenů ze hřbitova bylo odvezeno na hřbitov u kostela sv. Ducha a jejich část následně použita k dláždění.

Podoba kostela v pohusitské době je alespoň v hrubých rysech známa díky vyobrazením na Willenbergových vedutách Hradce Králové z let 1600 a 1602. Zde je zobrazena nevelká stavba s vyšší lodí, nižším presbyteriem a dvěma věžemi. Malou církevní stavbu s jednou věží vidíme i na Capiho plánu z roku 1640 a Wernerově vedutě z roku 1740. Izolované postavení kostela se hřbitovem je viditelné i na mapách 18. století (Klierův plán – 1745; Pierkerův plán – 1756; Pavlovského plán – 1766/67).

V průběhu 18.–20. století byly relikty kostela a hřbitova několikrát narušeny v důsledku stavebních prací. S tím souvisí také zmínky o archeologických nálezech, které se však většinou týkají až raně novověkého hřbitova, a jen některé mohou souviset s předhusitskou zástavbou. Při stavbě pevnosti roku 1766 byl rozebírán presbytář kostela, odstraňovány náhrobky a vyjímány kosti z hrobů. Pod hroby byla údajně nalezena klenutá chodba jdoucí pod úroveň terénu, zůstala však neprozkoumána, zavezena a na jejím místě vzniklo cvičiště (Bienenberg 1780, 78).

K dalším nálezům došlo až roku 1897 v souvislosti s odkopáváním pevnostních valů. Pod zásypem byly nalezeny hroby, hrobky a kamenné náhrobky a jejich části (dle nápisů datovány do 16. století), údajně zastížené v původní poloze. Další archeologické nálezy, jejichž přímá příslušnost ke komendě řádu německých rytířů je sporná, byly učiněny při stavbě kasáren (čp. 334), odkud pocházely četné movité nálezy (keramika, železné předměty atd.) ze středověku a raného novověku (Domečka 1898, 111); autor zprávy neuvádí žádný nález hrobový či zbytků staveb, nálezy datuje do 13.–17. století, kdy podle něj zdejší osídlení zaniklo.

Další hroby byly zjištěny kolem roku 1924 v souvislosti se zemními pracemi u kasáren v dnešní Šimkově ulici; jednalo se o dva hroby. Roku 1928, při rušení městského stavebního dvora, bylo nalezeno asi třiadvacet lidských koster, dle dalších nálezů se zřejmě jednalo o raně novověké hroby (B. S. 1928, 4).

K zatím posledním nálezům, který lze dát přímo do souvislosti s areálem bývalého kostela sv. Jakuba a hřbitova, došlo v roce 1939. Při výkopu statické sondy v sousedství domu čp. 751 (dnešní ulice L. Štúra), v hloubce 1,5 m, byla nalezena část náhrobku s nápisem, hlouběji ležely neúplné lidské kostry. Při stavbě domů čp. 751–756 byly rovněž nalezeny lidské kostry a náhrobky (zřejmě ze 16. století; Anonym 1939, 9).

Většina uváděných nálezů souvisí s raně novověkým hřbitovem u sv. Jakuba a nepřináší zatím nové poznatky k využití tohoto prostoru v době předhusitské. Třebaže nelze v budoucnu vyloučit nějaká překvapení, lze předpokládat, že starší terény byly z podstatné části zničeny jednak budováním pevnosti, tak i novou výstavbou domů v první třetině 20. století.

Areál kláštera dominikánek s kostelem sv. Jiří se nacházel v největší vzdálenosti od města ze všech dříve uvedených církevních institucí (klášterů), a to jižně od pražské cesty, za tzv. třetím ramenem Labe, severozápadně od špitálu a kostela sv. Anny (Tomek 1997, 36). V současné době je to přibližně prostor mezi Masarykovým náměstím a třídou Karla IV. Nejstarší písemná zmínka pochází z roku 1277. Klášter v době předhusitské vlastnil relativně rozsáhlé pozemkové državy západně od Hradce, např. Sobětuš, Třesovice, Střezetice, Dlouhé Dvory, Probluz, Kratonohy, Nedělišťe atd. Z písemných pramenů 2. poloviny 14. století je známo, že hradecké dominikánky měly patronátní právo na nedaleko ležícím dalším hradeckém kostele sv. Mikuláše (Kurka 1914, 417–418). Klášter i s kostelem zanikly během husitského období zřejmě někdy po roce 1433 (před 1436). Po husitské revoluci se v písemných pramenech opakovaně připomíná pomístní jméno Klášteřiště či (např. 1608) „Klásterský ryneček“; v 16. a 17. století se tak nazývalo i jedno z hejtmanství (Spiess 1897, 641). Skupina domů

6) Je nutné se zmínit o vazbách některých okolních klášterů na Hradec Králové. Na prvním místě se jedná o benediktinský klášter v Opatovicích, který měl např. podací právo v hradeckém předměstském kostele sv. Petra (Nohejlová 1925, 55). Určité nemovitosti na hradeckém předměstí (či v nejbližším okolí města) zřejmě vlastnil i klášter Svaté Pole u Třebechovic pod Orebem (Kurka 1914, 407). Cisterciácký klášter v Sedlci měl po určitou dobu od roku 1325 patronátní právo k hlavnímu městskému kostelu sv. Ducha (Kurka 1914, 409).

s výrazným prostranstvím uprostřed je zobrazena na výše uvedených plánech 18. století (např. na Klierově plánu – 1745, Pierkerově plánu – 1756). Vzhledem ke starobylému patrocinium klášterního kostela sv. Jiří se uvažuje o větším stáří kostela než samotného kláštera (souhrnně Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 235–236). Možnou existenci raně středověkého kostela se hřbitovem mohou naznačovat i relativně četné archeologické nálezy záušnic v jeho okolí. Část nálezů zachycených již na počátku 20. století však nemusí s klášterním areálem souviset.

Roku 1898 byly prováděny výkopy vodovodu na dnešní třídě Karla IV. před tzv. Pětidomím (čp. 283–291 na dnešní třídě Karla IV. a nám. 5. května), při kterých bylo nalezeno 16 (18) esovitých záušnic, jedna z nich esovitě ukončena na obou koncích (Benešová 1994, 76–77; Domečka 1900–1901, 393–394).

Množství lidských koster v rakvích bylo zachyceno před rokem 1904 vedle lipové aleje k Pražskému předměstí, na bývalém dělostřeleckém cvičišti (prostor jižně od tř. Karla IV., také dnešní Masarykovo nám.) při kopání odpadních vodních příkopů (Bačová 1994, 51). Další kostrové hroby (v počtu asi 20) byly narušeny roku 1911 na dnešní tř. Karla IV. u domu p. Příkryla (asi současné čp. 493) při kopání kanalizace. Mimo ně se objevila i cihlová zeď s gotickým architektonickým článkem a další nálezy (Domečka 1912, 88). Nové kostrové hroby (asi 6) se podařilo zachytit roku 1925 při hloubení základů domu pro státní zaměstnance na dnešní třídě Karla IV. **6)**

Zatím nezodpovězena zůstává otázka datování těchto hrobů a jejich souvislost s nálezy záušnic. U části zachycených kosterních pozůstatků nelze vyloučit jejich raně novověký původ. V této souvislosti není možné vzhledem k absenci dalších dokladů potvrdit souvislost výše uvedené zdi (obsahující architektonické prvky) s klášterními stavbami. Spíše je třeba uvažovat o její spojitosti např. s měšťanskou zástavbou.

Při pohledu na rozmístění hradeckých klášterů, špitálů a kostelů si povšimneme toho, že většina těchto staveb leží na západ od města, na Pražském předměstí. Jsou rozmístěny podél nejvýznamnější komunikace – cesty na Prahu, většinou na křižovatkách pražské cesty a dalších komunikací. Tak dominikánský klášter ležel poblíž křižovatky pražské cesty a Křížovnické ulice, klášter dominikánek při odbočce místní komunikace vedoucí jižním směrem zřejmě ke kostelu sv. Kříže.

Znamé archeologické nálezy dosud přesvědčivě nedokládají případně raně středověké předchůdce některých pozdějších klášterních kostelů. Podle patrocinii (viz Boháč 1972, 31–32) lze například uvažovat o románských počátcích kostela sv. Jiří, odkud jsou známé i nálezy mladohradištních záušnic.

Bližšímu poznání vzniku a podoby hradeckých řeholních domů brání, jak už bylo řečeno, ta okolnost, že všechny stavby zanikly již během husitského období. Terén, na kterém stály, byl značně narušen, ne-li zničen při stavbě barokní pevnosti na konci 18. století. Od konce 19. století začíná znovu výstavba hradeckých předměstí, která se dotkla i bývalých klášterů. Zásluhou L. Domečky a F. Žaloudka máme nejvíce zmínek o archeologických nálezech, které mohou souviset s hradeckými řeholními domy. Jak však bylo řečeno výše, ve všech případech čerpáme informace pouze z krátkých zpráv bez další doprovodné dokumentace (výkresové, fotografii). I velkou část movitých nálezů můžeme v dnešním sbírkovém fondu hradeckého muzea jen stěží identifikovat.

Obr. 7

Raně gotické okenní ostění (pravděpodobně třetí čtvrtina 13. století). Uloženo v depozitáři Muzea východních Čech, prvek HK/L-465. Foto M. Beneš.

Stavební činnost zvyšovaná v posledních asi 20 letech se míst původních hradeckých klášterů významněji nedotkla. Nově podněty k bádání však představují nálezy druhotně použité architektonické prvky zazděných do dolní městské hradby z počátku 16. století. Jen za posledních přibližně 7 let bylo v rámci oprav a přestaveb hradby získáno kolem 250 kusů opracovaných kamenů. Spolu se staršími fondy lapidária hradeckého muzea se jedná o velice významný soubor, který podstatnou měrou přispívá k postupnému poznání především gotické církevní architektury v Hradci Králové (první souhrnné zpracování viz Kovář a kol. 2008), ale i širšího regionu (nejnověji Foltýn – Slavík 2001; Kovář – Musilek v přípravě do tisku). Pouze některé fragmenty, které lze spojit s hradeckými kláštery, se staly již dříve předmětem zájmu J. Kuthana (1982, 221; 1994, 133; autor datoval hlavice do třetí, popřípadě časnější čtvrté čtvrtiny 13. století).

Množství nově získaného materiálu umožňuje celkově nový pohled alespoň na zlomek hradecké architektonické produkce raně a vrcholné gotiky, kterou lze minimálně z části vztáhnout k aktivitě zde usazených konventů. Velkým problémem zůstává alespoň rámcová lokalizace většiny prvků staršího muzejního fondu, což je důsledkem zničeného inventarizačního označení. Značné množství raně gotických fragmentů a jejich kvalita poukazuje k monumentální výstavbě ve městě a jeho blízkém okolí zejména ve druhé polovině 13. století. Zvláště nápadné je například množství bubnů svazkových přípor

Obr. 6
Raně gotická patka svazkové přípory osazené v zalomení zdi (pravděpodobně třetí čtvrtina 13. století). Uloženo v depozitáři Muzea východních Čech, prvek HK/L-506. Foto M. Beneš.

a k nim náležející patka s třemi talíři na soklu (HK/L-506; **obr. 6**). Není vyloučeno, že se zaniklou strukturou, ke které tyto zlomky náležejí, může souviset řada raně gotických ostění (např. HK/L-465; **obr. 7**) a jiné související prvky jako hlavice (HK/L-410; **obr. 8**). Rovněž další fragmenty, jako zejména zlomky žeber s trojlístou profilací mohou být spojovány se stavbou, ke které výše uvedené prvky náležely. Rovněž charakter raně gotických patek (např. HK/L-403) a některých okenních kružeb nevyklučuje, že mohou souviset s touto skupinou artefaktů (např. HK/L-402). Snad již jiné raně gotické stavbě patří hlavice HK/L-71 a prvek HK/L-70 (rovněž hlavice).

Patrně jiným raně gotickým stavbám (které se nalézaly mimo Hradec?) snad náležela klenební žebra subtilní vejčité profilace a jejich výběhy (např. HK/L-17; **obr. 9**). To se týká i některých kružeb, z nichž ovšem některé bezpečně nesouvisí přímo s hradeckou architekturou (HK/L-21).

Početná je skupina prvků ze 14. století, kde je ovšem prozatím těžké rozhodnout, které z nich náleží architektuře klášterů, farních kostelů nebo špitálních svatyní. Některé prvky nepochybně souvisejí rovněž s kostelem sv. Ducha (HK/L-20). Pracovně se domníváme, že s architekturou klášterů může souviset celá řada okenních ostění a navazujících bankálů probraných sledem výžlabků (např. HK/L-444; **obr. 10**). Další samostatnou skupinu tvoří masivní gotická ostění, v jejichž profilech se objevují drobné půloblounky. Předběžně je datujeme do druhé poloviny 14. století. Je třeba připomenout řadu dalších přímočarých ostění, která nelze ovšem bezpečně přesněji časově zařadit, vyskytují se jak v průběhu 14. století, tak v pozdní gotice.

Početné, ale méně výrazné jsou opět nově získané zlomky okenních kružeb a rovněž záklenků s lůžky pro osazení kružeb (14. století).

Obr. 8
Raně gotická hlavice (třetí čtvrtina 13. století). Uloženo v depozitáři Muzea východních Čech, prvek HK/L-410. Foto M. Beneš.

Obr. 9
Výběh raně gotických klenebních žeber (druhá polovina 13. století). Uloženo v depozitáři Muzea východních Čech, prvek HK/L-17. Foto M. Beneš.

Řada fragmentů, zejména ze staršího fondu, náleží až pozdně gotické architektuře. Nepochybně z velké části ji lze spojovat ovšem jen s profánní architekturou v Hradci (srovnej například prvek HK/L-72 aj, který může náležet konstrukcím domu čp. 82; Cechner 1904, 97, obr. 87 a 88 na str. 96).

Otázkou prozatím zůstává celková podoba hradeckých klášterů. Přesto je možné na základě dokumentace nově získaných prvků s velkou pravděpodobností říci, že již uvedená patka a s ní související bubny přípor jsou snad součástí presbytáře s polygonálním závěrem. Tomu by odpovídalo natočení bočních konců nejen uvedené patky, ale i bočních stran přípor. Právě v tomto presbytáři mohla být osazena raně gotická ostění (**obr. 7**) – případně i některé hlavice (**obr. 8**). Pracovně se domníváme, že uvedené prvky mohou souviset s klášterem dominikánů, který vedle kláštera menších bratří patřil k oněm důležitějším v rámci řádové provincie (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 234; Kovář a kol. 2008, 12). Pro období kolem a po polovině 13. století zde můžeme předpokládat rozvinutou trojlodní dispozici nejspíše s obvyklým dlouhým chórem. S klášterem menších bratří by v hypotetické rovině mohla souviset minimálně hlavice HK/L-70 nalezená v jezuitské koleji (**obr. 12**) a některá další raně gotická ostění. Situace je dokreslována nálezem některých prvků, které lze ovšem jen formálně(!) zařadit do období nejranější gotiky. Uvedme alespoň klenební žebro tvořené masivním vejčivcem (HK/L-555).

Obr. 10
Vrcholně gotické okenní ostění. Uloženo v depozitáři Muzea východních Čech, prvek HK/L-444. Foto M. Beneš.

Není vyloučeno, že tento prvek může souviset se zbytky stavby posléze rozebrané a použité do základů kostela sv. Ducha, jak před lety zjistil L. Domečka (Domečka 1935, 2). Zda s touto stavbou (tedy farním kostelem) souvisí i raně gotické hlavice (a další prvky) osazené nad západní emporou ve sv. Duchu, ukáže budoucí výzkum. (Srovnej Dáňová 2002, 112. Autorka se domnívá, že farní kostel sv. Ducha byl založen již kolem poloviny 13. století, tamtéž, 111.)

7) Prvek v Kolině je profilací velice podobný některým profilům raně gotických žebér nově nalezeným, ale zastoupeným i ve starším fondu, porovnej profil u Sommer 2007.

8) Nutno ovšem rovněž poznamenat, že formální podobnost prvků může být dána rovněž příslušností k jedné slohové vlně. Zcela mimořádné jsou doklady raně gotických stavebních aktivit v Opatovicích, které jsou nejméně srovnatelné s kvalitní soudobou domácí produkcí. Problematikou raně gotické benediktinské architektury se hodláme zabývat na jiném místě.

Domníváme se, že zaniklá hradecká raně gotická architektura, alespoň co se týče detailu, mohla volněji souviset se stavební produkcí přemyslovských středních Čech. Nápadná je například paralela profilace trojlístých žebér s obdobným žebrem v odlámané severní kapli kostela sv. Bartoloměje v Kolině nad Labem **7)**, analogie pro další prvky, jako jsou okenní ostění, nalezneme rovněž zde (např. v Hradišti nad Jizerou). Zcela nové poznatky přinesla podrobná dokumentace časově blízkých fragmentů na klášterišti v nedalekých Opatovicích nad Labem. Zde nalezené zlomky (například okenní ostění obdobné prvku HK/L-465 z Hradce, či přípora shodná svou profilací rovněž s obdobnými hradeckými prvky), lze přisoudit některé klášterní stavbě. Nelze tedy vyloučit blízký vztah mezi stavební tvorbou v Hradci a v benediktinském klášteře v Opatovicích nad Labem. Člá výstavba v Opatovicích probíhala nejspíše ve třetí čtvrti 13. století (Kovář – Musilek v přípravě do tisku). **8)**

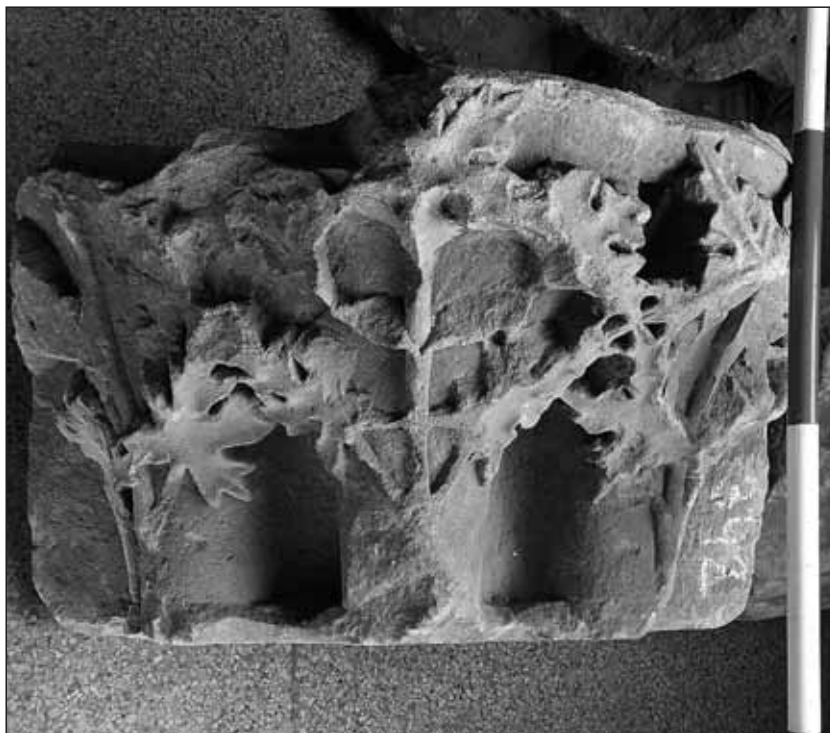
Konečně patrně bez významu pro hradeckou raně gotickou architekturu nebyl ani klášter Svaté Pole u Třebchovic, kde se ve druhé polovině 13. století stavělo. Některé prvky ze staršího depozitárního fondu (HK/L-17; **obr. 4**) i nové nálezy (např. HK/L-476) mají po formální stránce blízko k některým zde nalezeným zlomkům (to se týká zvláště klenebních žebér, viz Foltýn – Slavík 2001, 358). Naznačené vztahy je však nutno dále analyzovat a nutně studovat na pozadí širšího historického vývoje. Bez významu tu patrně nebyla ani tvorba slezská na pozadí politického vzestupu vratislavské větve Piastovců, s nimiž měl pražský dvůr styky. Zmiňme alespoň výchovu Jindřicha IV. Spravedlivého u pražského dvora (viz Fukala 2007, 52). Jakou konkrétní úlohu tu mohly sehrát takové stavby (vyrůstající v období, kdy předpokládáme těžiště klášterních stavebních aktivit v Hradci) jako pozoruhodné presbyterium katedrály ve Vratislavi (svěceno 1272), kaple sv. Hedviky v Třebnici (1269–1275; Dehio 2006, 21) či klášterní kostel cisterciťů v Rudách (1252; např. stručně Thullie 1965, 79–80), bude rovněž úkolem dalšího podrobného studia. Bez významu pro hradecké kláštery žebřavých řádů rozhodně nebude detailní studium mendikantské architektury v tomto regionu od jejich počátků (viz sálové oratoře mendikantů ve Vratislavi) až po rozvinuté pseudobazilikální řešení dominikánů v Hlohově a Opoli (Kutzner 1995, 128). Konečně zajímavé jsou Kutznerem zmiňované vazby mezi kostelem sv. Štěpána v Kourími a některými dalšími slezskými kostely (tamtéž, 131).

Rovněž architektonické zlomky zařaditelné do 14. století (**obr. 10**) dokládají bohatou výstavbu v hradecké aglomeraci. Jejich charakter zapadá do soudobé domácí produkce. Předmětem budoucího výzkumu bude snaha o jejich ztotožnění s konkrétními objekty, přesto musíme hypoteticky předpokládat, že alespoň část z těchto zlomků souvisí se známou etapovitostí výstavby konventů (ambity).

Postupné zpracování materiálů je tak pouze prvním krokem v nutně široce založeném výzkumu středověké architektury ve východních Čechách, kde hrál středověký Hradec jednu z nejdůležitějších rolí.

Obr. 11
Část gotického okénka v severní štitové zdi renesančního purkrabství. Foto R. Bláha.

Obr. 12
Raně gotická hlavice s naturalistickým dekorem, nalezená v bývalé jezuitské koleji. Uloženo v depozitáři Muzea východních Čech, prvek HK/L-70. Foto M. Beneš.

Jaké jsou perspektivy dalšího výzkumu problematiky hradeckých klášterů? Výše bylo již zmíněno studium dochovaných stavebních prvků a jejich analogii v celém středoevropském prostoru.

Další okruh představuje podrobný rozbor dochovaných písemných pramenů. Týká se to nejenom vlastních hradeckých klášterů v době své existence, ale je nezbytné sledovat i písemné doklady mladšího (raně novověkého) vývoje klášterů, jejich využití a proměn. V této souvislosti se jako slibná ukazuje i analýza příslušných map a plánů týkajících se Hradce Králové především v 18. století, v době přestavby na pevnost. Nelze také vyloučit objevy dnes neznámých či ztracených mapových děl. Podobná situace se týká i ikonografického zobrazení. Vedle známých např. Willenbergových vedut je třeba vytěžít méně známé zdroje (vyobrazení města od jihu na desce varhan od sv. Ducha z roku 1638 a další).

Pochopitelně nezastupitelnou úlohu má archeologie, a to ve dvou směrech. První spočívá ve sledování všech budoucích případných zemních prací v místech předpokládaných klášterů. Jako slibná se ukazuje i zpětná identifikace některých starších nálezů ze sbírek hradeckého muzea s nálezy popisovanými ve zprávách L. Domečky a dalších archeologů 19. až počátku 20. století.

Dosud jen málo probádaným tématem je vztah Hradce Králové k okolním klášterům (Opatovice n. L., Sv. Pole atd.) zejména po stránce architektonické, pozornost je ovšem také třeba věnovat majetkovým vztahům a dalším vzájemným kontaktům.

Prameny a literatura

ANONYM (L. DOMEČKA) 1897A

Odkrytí zapomenutého hřbitova, Ratibor XIV, č. 26, 358.

ANONYM (L. DOMEČKA) 1897B

Kde stál kostel sv. Jiří v Hradci Králové, Ratibor XIV, č. 42, 586.

ANONYM (L. DOMEČKA) 1932

Zbytky stavebních památek po klášteře dominikánském v Hradci Králové, Kraj Královéhradecký XXIII, č. 39, 5.

ANONYM 1939

Opět nález náhrobního kamene z kostela sv. Jakuba v Hradci Králové, Kraj Královéhradecký XXX, č. 20, 9.

BĚLINA, P. 1973

Ze správní a hospodářské agendy města Hradce Králové ve 14. a na počátku 15. století, Sborník archivních prací XXIII, 156–191.

BĚLINA, P. 1981

Organizace chudinské péče v předhusitském Hradci Králové (s edicí „Knihy zádušních odkazů městské obce královéhradecké z roku 1411“), Folia historica bohemia 3, 77–102.

BENEŠOVÁ, J. 1994

Slovanský šperk ve východních Čechách. Rkp. diplomové práce uložené v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Brno: Masarykova univerzita

BIENENBERG BIENER, K. J. VON 1780

Geschichte der Stadt Königgrätz. Prag.

BLÁHA, R. – SIGL, J. 2005

Změny osídlení v okolí Hradce Králové v době hradištní. In: M. Metlička (ed.), Archeologie doby hradištní v Čechách, Plzeň, 7–28.

BOHÁČ, J. 1972

Patrocinia románských kostelů v Čechách, Historická geografie 8, 31–52.

B. S. (L. DOMEČKA) 1923

Kláster dominikánů v Hradci Králové, Kraj Královéhradecký XIV, č. 94, 2–3.

CECHNER, A. 1904

Soupis památek uměleckých a historických v politickém okrese Královéhradeckém. Praha.

DÁŇOVÁ, H. 2002

Chrám sv. Ducha v Hradci Králové. In: Prix, D. (ed.), Pro Arte. Sborník k počtě Iva Hlobila, Praha, 107–125.

DEHIO, G. 2006

Zabytki Sztuki w Polsce. Slask. Warszawa.

DOMEČKA, L. 1902

Nálezy předhistorické v severovýchodních Čechách, Památky archeologické a místopisné XIX, 389–394.

DOMEČKA, L. 1900

Bývalé hřbitovy královéhradecké, Ratibor XVII, 621–623.

DOMEČKA, L. 1908D

Hřbitov u kostela sv. Jakuba v Hradci Králové, Hradecký kraj 5, 146.

DOMEČKA, L. 1925

Hradištní hroby v Hradci Králové a okolí, Obzor praehistorický IV (Niederlův sborník), 43–47.

DOMEČKA, L. 1925B

Z Hradce Králové, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze XXXIII, 149–154.

DOMEČKA, L. 1928

Bývalý městský stavební dvůr v Hradci Králové, Kraj Královéhradecký XIX, č. 10, 2.

DOMEČKA, L. 1933

Purkrabský dům v Hradci Králové a jeho oprava, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze XLIII, 29–34.

DOMEČKA, L. 1935

Němečtí rytíři v Hradci Králové, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze XLI, 30–33.

DOMEČKA, L. – SÁL, F. J. 1928

Královéhradecko I./1. Hradec Králové.

DOUBRAVA, A. 19 71

Hradec Králové v obrazech tří staletí. Hradec Králové.

DUŠKA, J. 1898

Nálezy předhistorické v kraji královéhradeckém. Jaroměř.

FOLTÝN, D. – SLAVÍK, V. 2001

Stavební podoba cisterciáckého opatství Svaté Pole ve světle písemných a hmotných pramenů, Východočeské listy historické 17–18, 345–365.

FUKALA, R. 2007

Slezsko. Neznámá země Koruny české. České Budějovice.

HRUBÝ V. 2002

Katedrála sv. Ducha. Kaple sv. Klimenta. Biskupská rezidence. Hradec Králové.

KOVÁŘ, M. A KOL. 2008

Svědkové zaniklých staveb. Hradec Králové.

KOVÁŘ, M. – MUSÍLEK, M. V PŘÍPRAVĚ DO TISKU

Přechodní součástky z Opatovic.

KURKA, J. 1914

Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký, a diecese litomyšlská (místopis církevní do roku 1421). Praha.

KUTHAN, J. 1982

Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: Umění doby posledních Přemyslovců, Roztoky u Prahy, 181–351.

KUTHAN, J. 1994

Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Vimperk.

KUTZNER, M. 1995

Śląsk (Okres 1200–1350 roku). In: Architektura Gotycka w Polsce, Warszawa, 125–131.

L. D. (DOMEČKA L.) 1912

Nález koster, Hradecký kraj VII, 88.

MAZANCOVÁ, L. 2005

Chrám sv. Ducha v Hradci Králové. Oltáře a oltářní benefícia v době předhusitské, *Mediaevalia historica bohemia* 10, 291–321.

MIKULKA, J. 1994

Dějiny Hradce Králové II/1. Hradec Králové.

MIKULKA, J. 1996

Dějiny Hradce Králové I/1. Hradec Králové.

MIKULKA, J. 1997

Dějiny Hradce Králové I/2. Hradec Králové.

RICHTER, M. – SEMOTANOVÁ, E. 1998

Historický atlas měst České republiky, svazek č. 5 Hradec Králové. Praha.

RICHTER, M. – VOKOLEK, V. 1995

Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové–Praha.

SIGL, J. 1972

Slovanské osídlení východních Čech. Strojopis diplomové práce, díl II, uloženy v Muzeu východních Čech. Praha: Univerzita Karlova.

SLAVÍK, J. – SOMMER, J. 2001

Nález gotických architektonických článků v Hradci Králové, *Zprávy památkové péče* 61, 195–201.

SOMMER, J. 2007

Kolín, kostel sv. Bartoloměje. Klenební žebro v severním bočním chóru. *Munudet – ev. č. MD0404300001*. Praha.

SPIESS, B. V. 1897

Úryvky ze starého místopisu Královéhradeckého, Ratibor XIV, č. 44, 46, 47, 612–613, 626–627, 640–641, 655.

ŠŮLA, J. 2005

Správní vývoj římskokatolické církve a jejích institucí na území stávajícího královéhradeckého okresu (ke dni 30. 6. 2000), *Královéhradecko* 2, 101–171.

ŠVENDA F. 1799

První Zlatý a Stříbrný Obraz Města Králové Hradce nad Labem. Hradec Králové.

THULLIE, C. 1965

Zabytki architektoniczne Ziemi Śląskiej na tle rozwoju architektury w Polsce. Katowice.

TOMEK, V. V. 1997

Z dějin Hradce Králové. Hradec Králové.

VLČEK, P. – SOMMER, P. –

FOLTÝN, D. 1997
Encyklopedie českých klášterů. Praha.

ZEMLIČKA, J. 1983

Královský číšník Zbraslav a jeho dědictví (Vznik a rozklad jednoho feudálního dominia z první poloviny 13. století), *Historická geografie* 21, 117–132.

Mittelalterliche Klöster in Hradec Králové – Forschungsstand und weitere Perspektiven

Hradec Králové gehörte im Mittelalter zu bedeutenden tschechischen Städten. Seiner Stellung entspricht auch die hohe Zahl von Klöstern, die sich in der Stadt selbst und vor allem in ihren Vorstädten befanden. Schriftliche Quellen belegen bereits in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts das Minoritenkloster, das Dominikanerkloster und die Kommende des Ritterordens, spätestens in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts entstand das Dominikanerinnenkloster. Alle diese kirchlichen Institutionen gingen in der Hussitenzeit unter und ihre Überreste wurden mit dem Aufbau der Festung im letzten Drittel des 18. Jahrhunderts praktisch gelöscht. Gegenwärtig sind wir bei ihrem Studium neben schriftlichen Quellen auf alte Karten und Pläne aus dem 18. Jahrhundert, Veduten der Stadt aus dem 17.–18. Jahrhundert und bescheidene archäologische Funde und Terrainbeobachtungen angewiesen, die bei dem Wiederaufbau der Stadt ab Ende des 19. Jahrhunderts angestellt wurden. Neue Erkenntnisse verspricht jedoch die Analyse architektonischer Steinglieder aus dem Lapidarium des Museums in Hradec. Neben älteren Funden handelt es sich um Funde aus den letzten ca 5 Jahren, die bei Erd- und Bauarbeiten an der unteren Stadtmauer aus dem 16. Jahrhundert gewonnen wurden. In diese Mauer wurde Baumaterial vor allem aus den während der Hussitenzeit abgerissenen kirchlichen Bauten eingemauert. Diese Steinelemente belegen das hohe Niveau der Architektur in Hradec im zweiten und dritten Viertel des 13. Jahrhunderts. Es scheint, dass ein Großteil dieser Elemente gerade mit der Architektur dortiger Klöster in Zusammenhang zu stellen ist. Die weitere Erkenntnis der Entwicklung und Form der Klöster in Hradec und der Beziehungen der Stadt zu Ordenshäusern in ihrer Umgebung ist die Aufgabe künftiger Forschungen.

Bildbeschreibungen

Abb. 1

Rekonstruktionskarte von Hradec Králové um 1400. Mit Nummern sind bestehende kirchliche Bauten bezeichnet.

Abb. 2

Eintragung vorhussitischer kirchlicher Bauten in den gegenwärtigen Stadtplan.

Abb. 3

Willenbergs Vedute der Prager Vorstadt von Südwesten. Bezeichnet sind Standorte ehemaliger Klöster (Quelle: Doubrava 1971, ohne Pagination).

Abb. 4

Hradec Králové vom Süden, Ausschnitt aus der Abbildung aus dem Jahre 1638, ursprünglich auf dem Brett der Orgel in der Heiligengeistkirche. Bezeichnet ist ein näher unbestimmter kirchlicher Bau (Relikt des Dominikanerklosters?). Die Abbildung wird im Museum Ostböhmens in Hradec Králové aufbewahrt.

Abb. 5

Plan der Bebauung auf der Stelle des ehemaligen Minoritenklosters im Raum des späteren Militärkrankenhauses (heute Nr. 95). Staatsbezirksarchiv Hradec Králové, Inv. Nr. 5022/178.

Abb. 6

Frühgotischer Fuß des Stützpfeilers im Wandwinkel (wahrscheinlich das dritte Viertel des 13. Jahrhunderts). Magazin des Museums Ostböhmens, Element HK/L–506. Foto M. Beneš

Abb. 7

Frühgotischer Fensterschlag (wahrscheinlich das dritte Viertel des 13. Jahrhunderts). Magazin des Museums Ostböhmens, Element HK/L–465. Foto M. Beneš

Abb. 8

Frühgotisches Kapitäl (drittes Viertel des 13. Jahrhunderts). Magazin des Museums Ostböhmens, Element HK/L–410. Foto M. Beneš

Abb. 9

Auswahl aus frühgotischen Gewölberippen (zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts). Magazin des Museums Ostböhmens, Element HK/L–17. Foto M. Beneš

Abb. 10

Hochgotischer Fensterschlag. Magazin des Museums Ostböhmens, Element HK/L–444. Foto M. Beneš

Abb. 11

Teil eines gotischen Fensters in nördlicher Giebelwand des Renaissance Burggrafenhofs. Foto R. Bláha

Abb. 12

Frühgotisches Kapitäl mit naturalistischem Dekor, das in dem ehemaligen Jesuitenheim gefunden wurde. Magazin des Museums Ostböhmens, Element HK/L–70. Foto M. Beneš